

זמן נישואים במקרים מיוחדים

הרב דב כהן

שנינו בריש כתובות¹:

"בתולה נשאת ליום הרביעי...שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעיירות ביום השני וביום החמישי שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין"².

יש לדון: ניתן לומר שנישואי בתולה ביום ד הינן תקנה גורפת החלה בכל המקרים, וכפי שניתן להבין מראשית המשנה "בתולה נשאת ליום הרביעי" - כל בתולה במשמע - וסיום המשנה "שאם היה לו" וכו' מהווה נימוק לתקנה הבסיסית, אך גם אם אין את נימוק ההשכמה לבית דין - עדיין נישואיה ביום ד. אך מאידך גיסא ניתן לומר: יש זיקה ישירה בין הדין לטעמו ורק כאשר קיים נימוק ההשכמה לבית דין - הנישואין דווקא ליום הרביעי.
נפק"מ:

א. נישואי קטנה: לצד א בחקירתנו - תנשא ליום הרביעי, אך לצד ב - היות ש"פיתוי קטנה אונס הוא" ממילא לא נאסרת עליו באשת ישראל ואם כן יתכן שתוכל להנשא בכל יום.

ב. בתולה מן הנישואין (שכתובתה מנה ואין לה טענת בתולים - משנה כתובות פ"א מ"ד): לצד א בחקירתנו - גם היא צריכה להנשא ביום ד, אך לצד ב - אולי יכולה להנשא גם ביום אחר.

ג. כשהאירוסין והנישואין נערכו בזמן אחד (כשבת דין עדיין ישבו רק בשני וחמישי - שהרי כשבת דין בכל יום, גם נישאת בכל יום: כתובות ג.). לצד א - תנשא ביום ד, ולצד ב - תוכל להנשא בכל יום, שהרי ברור שלא זינתה בין האירוסין לנישואין.

1. במאמר זה כל מסכת המובאת ללא איזכור שמה - הכוונה למסכת כתובות, וכל ציטוט מגמרא הכוונה לתלמוד הבבלי, אלא אם צוין אחרת.

2. עיין בדברי הר"ש ליברמן (תוספתא כפשוטה ריש כתובות עמ' 185) הצועד בעקבות יפה מראה על הירושלמי, ועוד, המוכיחים שסיום המשנה "שאם היה לו" וכו' לא היה לפני הירושלמי, ומקורו בבבלי מהתוספתא בראש מסכתנו.

(ניתן לדבר על נפק"מ נוספות אך נסתפק כעת בכך).

לכאורה ניתן לפתור את הדיון בעזרת ירושלמי מפורש (פ"א ה"א ב: בנדפס):
 "...דא"ר הילא בשם ר' אלעזר מצא הפתח פתוח אסור לקימה
 משום ספק סוטה. על דעתיה דרבי לעזר בוגרת אימתי היא נישאת?
 בתולה מן הנישואין אימתי היא נישאת? מוכת עץ כרבי מאיר
 אימתי היא נישאת? (פני משה: "בוגרת - דאין לה טענת בתולים"³
 וכן בתולה מן הנישואין וכן מוכת עץ לר"מ דאמר לקמן כתובתה
 מאתים ואין לה טענת בתולים, אימתי היא נשאת: אי נימא דהועיל
 ולא שייך בה טעמא דישיכים ויבא לב"ד נשאת בכל יום, או דילמא
 לא פלוג רבנן") נישמענה מן הדא⁴ "אם יש עדים שיצאת בהינומא"
 ולא אידכר רביעי הדא אמרה דלית רביעי כלום".

בפשטות נראה שאנו דנים בשאלה שדן בה כבר הירושלמי. אך דא עקא: תשובת
 הירושלמי איננה ברורה לנו די צרכה, ונתונה היא במחלוקת פרשנים: פני משה
 וקרוב העדה מבינים שמהעובדה שהמשנה בריש פ"ב לא הזכירה שאם נישאה
 ברביעי זו הוכחה שכתובתה מאתים, מוכח שרביעי איננו ראה כי יש נשים
 שכתובתן מאתים ואעפ"כ לא נישאות ברביעי וזאת כאשר אין טענת בתולים
 כבוגרת ומוכת עץ, וממילא יום נישואיה לא יוכיח דבר.
 כלומר להבנתם מסקנת הירושלמי שנישואין ביום רביעי רק כשיש צורך אפשרי
 בבית דין למחרת. דהיינו: אין כאן תקנה גורפת, וממילא כצד ב בדיוננו.

3. לכאורה בבוגרת לא מובן ספק הירושלמי, שהרי לרש"י (לו: ד"ה ה"ג) וסיעתו אין בבוגרת טענת
 פתח פתוח אך יש עדין טענת דמים, ואילו לר"ח (מובא שם בתוד"ה א) וסיעתו אין בבוגרת טענת
 דמים אך יש טענת פתח פתוח, וממילא לפי כל דעה ברור שצריכה להנשא ברביעי? כבר עמד על כך
 מראה הפנים (ירושלמי ב. ד"ה בוגרת) ומסקנתו שרבי אלעזר - שבו אנו דנים - חולק על כך וסובר
 שלבוגרת אין טענת בתולים כלל, ואף בירושלמי עצמו נחלקו בכך על ר"א. (ועיי"ש עוד שגם בשאר
 דברי ר"א בעניין ספק סוטה במוצא פתח פתוח, נחלקו עליו).
 4. פ"ב מ"א: "האשה שנתארמלה או שנתגרשה, היא אומרת בתולה נשאתני, והוא אומר לא כי אלא
 אלמנה נשאתיך - אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע, כתובתה מאתים...".

אולם הבנה הפוכה בירושלמי הבין ההפלאה בספרו (ב. ד"ה מתני'): "נראה פירושו דמדלא אמר אם יש עדים שנישאת ברביעי כתובתה מאתים, משום דאין ראייה ממה שנישאת ברביעי דשמה היתה אלמנה מן הנשואין שלא נבעלה". כלומר לדעת ההפלאה מסקנת הירושלמי שכל הבתולות נישאות ברביעי, ואפילו כתובתן מנה, והיינו כצד א בחקירתנו.

כשתמצוי לומר, אפשר שכבר הראשונים נחלקו בהבנת המסקנה בירושלמי: הראשונים דנים בתחילת פרק שני מדוע לא דברה המשנה (המובאת בהערה 4) על נישואין ביום רביעי כראיה לשאלה אם נישאה בתולה, ומביאים בתשובתם את דברי הירושלמי הנ"ל "הדא אמרה דלית רביעי כלום".

הריטב"א⁵, הרשב"א⁶ ושיטה ישנה⁷ מבינים שנישואין ברביעי אינן ראייה כי יתכן שהיתה אלמנה שנישאה לאדם בטל או שלא אכפת לו בברכה⁸. כלומר הבנתם במסקנת הירושלמי שיתכנו נישואין ביום ד גם כשהכתובה מנה.

לעומתם המאירי⁹ והרא"ה¹⁰ מבינים שטעם הירושלמי שאין רביעי ראייה, הינו משום שכשיש בתי דין קבועין - אשה נישאת בכל יום (ג.), וכן מסכנה ואילך נהגו ליכנוס בשלישי (ג:)¹¹. אפשר שהבינו שיש בתולות שלא נישאות ברביעי אף בשלב שקודם שינוי המצב, שהרי בכך דן הירושלמי, או שמא השינוי מוכיח שהתקנה להנשא ברביעי איננה קבועה כל כך.

כלום ההפלאה כריטב"א וסיעתו, ואילו פני משה וקרוב העדה כרא"ה והמאירי:

5. טו: ד"ה אם יש.

6. טו: ד"ה אם יש, ועיי"ש במהדורת מוסד הרב קוק הערה 30 של המהדיר הרב שילה רפאל.

7. בתירוצו הראשון מובא בשטמ"ק טו: (עמ' 163 בהוצאת שילה) ד"ה וז"ל שיטה ישנה, ועיי"ש בתירוץ השני וע"ע בדיבור הסמוך לו בשטמ"ק "ואפשר דלהכ"י את הבנתו ברש"י.

8. עיין ה.

9. טו: סוף ד"ה אמר המאירי (הראשון).

10. טו: ד"ה האשה.

11. יש להקשות הן על המאירי והרא"ה והן על קרבן העדה ופני משה: לפי פירושם היה הירושלמי צריך לומר "אין ימים אחרים ראייה" ולא "אין רביעי ראייה"?! כלומר מי שנישאת ביום אחר - אין ראייה שכתובתה מנה, כי תתכן סיבה אחרת מדוע לא נישאה ברביעי. אך מדוע מי שנישאה ברביעי לא תוכל להוכיח שכתובתה מאתים?! (עיין בהערת הרב סופר מהדיר המאירי) אולי המאירי והרא"ה הבינו שכבר אין הקפדה על שום יום, אך בהסבר קרבן העדה ופני משה עדיין בעייתו יותר.

שמה כך הוא, אך יש לבעל הדין לחלוק, ואכמ"ל, ומכל מקום רואים אנו שכבר הראשונים נחלקו בהבנת מסקנת הירושלמי.

צריכים אנו לשוב ולדון בנימוק המשנה שלפנינו² "שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין", ומתוך כך לנסות לפתור את ספקותינו. תוספות¹² מתקשים בשאלת התועלת בהשכמתו לבית דין, כי ממילא מותרת לו בגלל ספק ספיקא, ודווקא באשת כהן או בנתקדשה קודם גיל שלש ונישאה גדולה יש תועלת בהשכמתו כי יש רק ספק אחד¹³?

"ואומר ר"ת דלא פלוג רבנן בתקנתא ומשום אשת כהן ופחותה מג' תקנו בכל הנשים שינשאו ביום ד'".¹⁴

רש"י במשנה ב. פירש:

"...ומתוך שיבא לבית דין יתברר הדבר כשיצא הקול שמה יבואו עדים".¹⁵

תוספות¹² באחד מהסבריהם (ועי"ל וכו') מציעים שגם לפי רש"י אין הסיכוי להגעת עדים עומד בפני עצמו, אלא שבאשת כהן ובפחותה מג' יש טעם לתקנה שתנשא בדי' כי נאמן לאוסרה עליו דהווי חד ספיקא, ולכן תקנו בעקבותיהן גם בשאר נשים שינשאו בדי' כי שמה יבואו עדים.

כלומר: ברש"י ניתן להבין שיסוד התקנה לצורך תועלת מעשית באותו מקרה עצמו בו תקנו - יבואו עדים. לר"ת אין המטרה בתועלת בכל מקרה ומקרה, אלא שלא רצינו לחלק בין המקרים, אולי כדי שלא נטעה במקרים בהם התקנה יכולה להביא לנו תועלת - חד ספיקא. ואילו התוספות בהצעתם ברש"י שהובאה לעיל, נ"ל שנקטו בדרך ביניים: התקנה בכל הנשים נובעת מחמת מקרים מסוימים (אשת כהן ובת פחותה מג'), ומפני כך תקנו גם בנשים אחרות (ובכך נוקטים כר"ת), אך לא

12. על המשנה ב. ד"ה שאם

13. עיין ט.

14. אמנם הנודע ביהודה מהד"ת אבה"ע סי' י"ד סובר שעיקר התקנה היתה בגלל אשת כהן כי אשת ישראל פחותה מבת ג' הוי מילתא דלא שכיחא, שהרי "אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוגי אני רוצה" (קידושין מא.), ולא היו מתקנים בשבילה.

15. עיין דרוש רחידוש לרבי עקיבא איגר ב. בהסבר בנו רבי שלמה איגר בטעמו של רש"י שלא רצה לפרש משום לא פלוג כר"ת.

כקביעה כללית שלא באה לצורך המקרה הנוכחי (כפי שניתן להבין בר"ת), אלא מתוך נסיון לתועלת גם כעת (ובכך דומה להבנה הפשוטה ברש"י עצמו). אמנם, אלמלא המקרים בהם התועלת ברורה - חד ספיקא - לא היינו מתקנים למקרים שבהם יש רק סיכוי מסוים לתועלת (ובכך שונים אולי ממה שניתן להבין ברש"י עצמו).

מעתה, יש מקום לומר שבמקרים המיוחדים אותם הזכרנו בראשית דיונונו (נישואי קטנה, בתולה מן הנישואין וכו'), נצטרך לחלק בין ההסברים השונים: לרש"י נ"ל שנצטרך לבדוק האם תצמח לנו תועלת אם אכן יבואו עדים, ורק אם התשובה חיובית - נישואיה ברביעי, (וממילא במקרים שלפנינו היות שאין נפק"מ לגבי לאוסרה עליו - תנשא גם ביום אחר). ואילו לר"ת נ"ל שגם במקרים הללו תנשא ברביעי כי לא פלוג.

כשנבחן את דברי רש"י ור"ת כפי שמובאים הם בריטב"א¹⁶, נגלה פן נוסף. הריטב"א מביא יש אומרים¹⁷ המסיקים מרש"י שתקנת המשנה להינשא ברביעי היא דווקא בנשים שיש בהם שני ספקות כדי לאסרם, ולכן צריך שיגיע לבית דין שמא יבואו עדים. אולם במי שיש בה רק ספק אחד (כגון אשת כהן או נתקדשה בת פחות מג') **"לא תקנו חכמים כלל, שהרי הוא אוסרה על עצמו ואינו צריך ב"ד"**. הריטב"א עצמו (בסוף דבריו) איננו מקבל גישה זו בדעת רש"י, אלא חוזר להסבר הפשוט יותר **"דלא סוף דבר תקנו חכמים כן מפני אותן שהוא נאמן בלחוד (=ספק אחד ד.כ.), אלא אף לאותן שאינו נאמן (=תרי ספיקא ד.כ.)**, מהני תקנתא שיצא הקול ויבואו עדים". אולם הבנת היש אומרים מצביעה ביתר עוצמה על הבנה ברש"י שהתקנה להנשא ברביעי היא רק כשתהיה תועלת בדבר, ואיננה תקנה כללית (אמנם את המקרה שעליו חלה התקנה שינתה תפיסה זו - רק כשצריך בית דין). גם בדעת ר"ת מחדש הריטב"א (וכנראה היה לו נוסח שונה בדברי ר"ת¹⁸):

"ור"ת פירש משנתנו באותן שהן בני חד ספיקא, כגון באשת כהן אי"נ באשת ישראל פחותה מבת שלש, כדי שישכים לב"ד ויאמרו לו

16. ב. ד"ה שאם היה.

17. הרב משה גולדשטיין, מהדיר הריטב"א בהוצאת מוסד הרב קוק, טוען שהכוונה לרמב"ן ולרשב"א. אולם לא הבנתי את דבריהם כך.

18. הרב משה גולדשטיין, מעיר שדברי ר"ת מובאים בתוד"ה שאם ב. אך לענ"ד יש הבדל רב בין שתי ההבאות, שהרי ר"ת כפי שמובא בתוס' טוען שתקנו בכל הנשים.

שהיא אסורה עליו, אבל באותן שהן בני תרי ספיקי לא תקון רבנן, דאי משום שמא יבאו עדים מילתא דלא שכיחא היא... ולמילתא דלא שכיחא לא עבדי רבנן תקנתא זו, שפעמים יבא ממנה ביטול פריה ורביה".

גישת ר"ת כפי שמביאה הריטב"א, הפוכה ממש משיטת רש"י לדעת היש אומרים המובאים בריטב"א. שכן היש אומרים מבינים ברש"י שהתקנה רק למקרי שני ספקות, ואילו בחד ספיקא אין צורך בתקנה, ואילו לדעת ר"ת המובאת בריטב"א התקנה רק במקרי חד ספיקא, אך בתרי ספיקי לא תקנו.

לעצם דיוננו עולה גישה אחרת בדעת ר"ת המובאת בריטב"א, ולפיה ר"ת איננו מדבר על תקנה כללית, ולא על לא פלוג, אלא רק על תקנה מצומצמת במקרים פרטיים, וממילא במקרים אחרים - כפי אלה שאנו דנים עליהם (נישואי קטנה וכו') לא תצטרך להנשא דווקא ברביעי.

הריטב"א עצמו תמה על שיטת ר"ת המובאת בו: א. במשנה ב. כתוב "בתולה נישאת ליום הרביעי" ומשמע כל בתולה. ב. כיצד יתכן שחכמים תקנו תקנה מיוחדת רק לצרכם של מיעוט קטן של נשים - אשת כהן ופחותה מג'.

ומסיק הריטב"א: "אלא ודאי הנכון דתקנתה לכולהו ומשום כולהו נצרכה, דאלו משום אשת כהן וקטנה בת ישראל לחוד מעוטא דמעוטא ניהו, ואלו משום בתולות לחוד לא שכיח שיבואו עדים שזנו"¹⁹.

כלומר כל מקרה לחוד איננו מספיק כדי לתקן, אך צירופם מספיק. אמנם לא ברור לי האם לדעת הריטב"א עצמו התקנה היא בכל הנשים אף אלו שלא תצמח תועלת מעשית מנישואיהן ברביעי - וכפי שמוכיח מלשון המשנה "כל בתולה במשמעי", וכפי שאומר "דתקנתה לכולהו" - או שמא כוונתו רק במקרים שתתכן בהן תועלת מההגעה לבית דין, בין אם משום שספק אחד ובין אם משום הסיכוי (הקלוש אמנם) שיגיעו עדים, אך כשלא תצמח שום תועלת תנשא בכל יום. וכאפשרות

19. באופן דומה סובר גם הרא"ה ב. ד"ה מיהו. אגב דרכנו עלה בידינו שאת דין המשנה "בתולה נישאת ליום הרביעי" ניתן להסביר בשלש דרכים עיקריות: א. כל בתולה - בין אם חד ספיקא ובין אם תרי ספיקי - וכך הוא הזרם המרכזי בראשונים. ב. רק בתולה שיש בה ספק אחד (ר"ת כפי שמובא בריטב"א). ג. רק בתולה שיש בה תרי ספיקי (יש אומרים בריטב"א בהבנת רש"י). התיחסויות מיוחדות להיקף המשנה ולדיניה מובאות במאירי במשנה ב. ד"ה "אמר המאירי" בחציו האחרון, ועיי"ש בהערות המהדיר הרב סופר ובמקורות שמציין.

האחרונה ניתן אולי לראות בסוף דברי הריטב"א האומר "ואף רש"י ז"ל כך רצה לומר, דלא סוף דבר תקנו חכמים כן מפני אותן שהוא נאמן בלחוד, אלא אף לאותן שאינו נאמן מהני תקנתא שיצא הכל ויבואו עדים" -הרי שטוען שרש"י כמוהו אך מדבר על מקרים שתצמח תועלת מעשית.

עד כה בחנו את הדברים במישור התיאורטי בלבד. אולם אם נבחן את המקרים הספציפיים שבהם התקשנו, נוכל לפסוע בנתיב שסללו לנו קדמונינו.

נישואי קטנה:

יש לחקור, אם קטנה ניסת גם כן ביום ד', דכיון דפתויה אונס הוי, ולא שייך רק באשת כהן, משום אשת כהן לחודא לא גזרו רבנן, או לא פלוג²⁰. נחלקו בדבר אחרונים: פני יהושע²¹ ורע"ק איגר²² טוענים שתנשא ברביעי, ואילו אור שמח²⁰ טוען שתנשא בכל יום.

פני יהושע מוכיח את דבריו מלשון המשנה "בתולה נשאת" משמע כל בתולה. כאשר הוא מנמק את דבריו בכך שיש טענת בתולים בקטנה אשת כהן, ומשום כך לא פלוג רבנן.

רואים אנו בדבריו חידוש בהבנת לא פלוג: אין כאן תקנה גורפת על כל המקרים - שהרי היה הפנ"י יכול לנמק שקטנה נישאת ברביעי בגלל לא פלוג ביחס לגדולה - אלא צריך למצוא סיבה לתקנה בקבוצה שאשה זו מתייחסת אליה, ואז משום לא פלוג יהיה אותו דין בכל הקבוצה, גם במי שלא שייך בה הטעם.

לעומתו רעק"א תמה הרי רש"י לא סובר את טעם לא פלוג? ומיישב: "וי"ל דלא פלוג משום מיעוט נשים דהיינו אשת כהן או אשת ישראל שנתגרשה (צ"ל שנתקדשה - ד.כ.) פחותה מבת ג' זהו לא אמרינן אבל בזה גם רש"י ס"ל דלא פלוג בין קטנה לגדולה".

רואים אנו בדבריו חידוש: גם רש"י סובר לא פלוג, אך רק בכיוון אחד.

20. אור שמח הלכות אישות פ"י הל' טו.

21. ב. ד"ה במשנה.

22. דרוש וחידוש ב. ד"ה שם מתני'.

דהיינו בגלל רוב נשים תקנו גם לגבי המיעוט (למרות שלא שייכת בהם התקנה) בגלל לא פלוג, אך רש"י איננו מוכן לקבל שבגלל מיעוט נשים נגזור על כולם, דבר שר"ת כן היה מוכן לקבל.²³

בנו של רעק"א מעיר²⁴ שאדרבה: ככל שהדברים יותר דומים זה לזה ועלולים להתבלבל ביניהם, כן יש יותר טעם לומר לא פלוג. הוא מוכיח מהש"ס שעלולים להחליף בין גדול וגדול ואפילו בין נכרי וישראל, אך לא בין קטן לגדול. "ואם כן כהנת וישראלית אף דב' מינים הן מחלפי כיון דשניהם גדולות, וקטנות וגדולות לא מחלפי אף דשניהן ישראלית".

לאור הערה זו אפשר שנוכל להבין את הפנ"י, שהזכרנו לעיל, בצורה שונה: יתכן שהוא סובר כבנו של רעק"א ולכן דבר על נישואי קטנה ברביעי משום קטנה אשת כהן ולא משום גדולה. וממילא אפשר שאכן הפנ"י סובר שלא פלוג יש בו תקנה גורפת, אך כדי שנוכל לומר זאת צריכה כמובן להיות סיבה ראשונית שבגללה תקנו, וסיבה זו צריכה להיות קשורה לאותה קבוצה. ממילא כשיש מקום לתקנה הראשונית כבר נתקן גם על שאר הפרטים.

בהסבר מחלוקת רש"י ותוס' לאור דברי רעק"א, מציע הרב דוד קוויאט בספרו סוכת דוד²⁵: דין לא פלוג ניתן להבינו בשני אופנים: א. שלא יהיו דבריך לשיעורין. ב. אם לא נתקן על הכל, עלולה התקנה להתבטל. רש"י כנראה סובר שסיבת לא פלוג הינה בגלל אם כן נתת דבריך לשיעורין, ובזה מציינו רק שהמיעוט נגרר אחרי הרוב (כגון בב"ב כט. גבי בני אלישיב דקפדי לאלתר, או גבי בנתיה דרבי ינאי בענין סכום כסף הקידושין בקידושין יא.), אבל עדין אין זה מחייב שיתקנו ברוב כמו או בגלל המיעוט. אולם התוס' סוברים שסיבת לא פלוג הינה מחשש שתבטל התקנה. ממילא אם התקנה בגלל המיעוט והרוב יתנהג אחרת, יש חשש גדול יותר שהתקנה תבטל - כי רק מיעוט נוהג כך - ולכן הרוב יגרר אחר המיעוט.

23. במידה מסוימת שאלה זו עלתה כבר בדברי הריטב"א שהזכרנו לעיל בקושינו על ר"ת כיצד תקנו רק לצורך מיעוט נשים. אמנם שם דובר על אפשרות שהתקנה חלה רק במקרים מיוחדים ולא על כל הנשים.

24. דרוש וחידוש שם.

25. כתובות ב. אות טו. מחבר הספר הינו מגיד שיעור בישיבת מיר בברוקלין.

כאמור לעיל, האור שמח חולק על הפניי ורעק"א וסובר שלא צריכה להינשא דווקא בד'. הוא מוכיח את דבריו מהמשנה בתחילת פ"י בנידה:
 "תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונסת - בית שמאי אומרים נותנין לה **ארבעה לילות**... הגיע זמנה לראות וניסת - ב"ש אומרים... ובית הלל אומרים **עד מוצאי שבת ד' לילות**".

מדייק האור שמח: אם גם תינוקת נישאת רק בד', מדוע לא נקטה המשנה ברישא בדברי ב"ש "עד מוצ"ש" כפי שכתבה בסיפא? "ועל כרחין משום דלא הגיע זמנה לראות הוא עד ימי הנעורים, וקטנה אינה ניסת ברביעי משום דפתוי קטנה אונס הוא, וזה דקדוק חזק"²⁶.

יש להעיר: האור שמח לא דן בדבריו על שיטות רש"י ותוס' בזיקה למקרה זה. וצ"ע. יתכן שרצה להביא ראיה ישירה ממשנה, ואולי לא רצה בספרו העוסק בשיטת הרמב"ם לדון בכך (אלא שצריך בדיקה לאורך כל ספרו מתי דן בדברי ראשונים אחרים). יתכן שכאן יש סיבה נוספת: אפשר שהאור שמח סובר כבנו של רעק"א שגוזרים רק באותה תת קבוצה, וממילא בקטנה ישראלית יש מקום לגזור רק בגלל קטנה אשת כהן (וכפי ששמע בדברי האו"ש עצמו בהציגו את הבעיה - עיין בלשונו שהובאה בתחילת סעיף זה - ואשת כהן כוונתו כנראה אשת כהן קטנה), אך סובר בנוסף לכך שלא נגזור על הרוב מתוך הקטנות הנישאות אטו הקטנות הכהנות. (ובכך מסכים האו"ש להבנת רעק"א ברש"י). אמנם לדעת תוס' - להבנת סוכת דוד שהובא לעיל - כן גוזרים רוב אטו מיעוט מחשש שתשתכח התקנה, אך אולי במיעוט קטן כל כך של אשת כהן קטנה שהיא סיבת התקנה, לא נגזור בגללה אפילו לפי ר"ת כי גם הוא מודה שצריך סף מינימום כדי לגזור בגללו. בכל אופן רואים אנו ששיטת האור שמח שאין כאן תקנה גורפת, אמנם העלנו שאולי כאן יש סיבה מיוחדת לדבר.

בשיטת רע"ק איגר ראינו שגם לרש"י יש סברת לא פלוג, אך בתנאי שהרוב הוא הגורר את המיעוט, בעוד תוס' סובר לא פלוג גם כשהמיעוט גורר את הרוב (והובא הסבר סוכת דוד לכך המקשר לטעם דין לא פלוג).

26. האור שמח ממשיך שברור שלפי הרמב"ם הסובר בפ"ב מהל' סוטה ה"ד שפיתוי קטנה אוסרה על בעלה ודאי שגם קטנה תנשא בד' (והעירו על כך עוד אחרונים). ועיי"ש כיצד מיישב את לפי הרמב"ם את המשנה בנידה.

בשיטת הפני יהושע הצענו או שמבין לא פלוג כתקנה לא גורפת וצריך התיחסות לאותה קבוצה בה דנים. או שמא סובר שאכן יש תקנה גורפת, אך רק אחרי שיש סיבה ראשונית לבוא ולתקן בקבוצה זו, וסובר כבנו של רעק"א בהגדרת הקבוצה.

בתולה מן הנישואין:

בתחילת המאמר דנו על מקרה זה לאור ההבנות השונות בירושלמי, וראינו שנחלקו בדבר פני משה וקרובן העדה המבינים (לפחות בדעת הירושלמי) שלא צריכה להינשא דווקא ברביעי, ואילו ההפלאה מבין שגם היא נישואיה ברביעי. ההפלאה טוען שכך דעת הרמב"ם²⁷, הטור ושו"ע²⁸ אשר שינו את לשון המשנה "ואלמנה ליום החמישי" והם ניסחו במקום "אלמנה" - "בעולה". כי כוונתם שבתולה מן הנישואין נישאת ברביעי, ולדעתו הסיקו זאת מהירושלמי הנ"ל. אמנם בסוף דברי ההפלאה נראה שלדעתו רש"י חולק על כך: "ואפשר דזהו כוונת רש"י שכתב²⁹ שפעמיים בשבת - אבתולה קאי. דלכאורה הוא מלתא דפשיטא ולפמ"ש אתי שפיר משום דהוי מצי למימר דקאי גם על אלמנה כנ"ל". פירוש לפירושו:

רש"י רוצה להדגיש שרק בתולה רגילה נישאת בד', אך אלמנה תנשא בה' אפילו אם היא בתולה.

אלמלא באר לנו ההפלאה עצמו את נימוק הרמב"ם וסיעתו, אפשר שהיינו תולים זאת בלא פלוג גורף. אולם ההפלאה עצמו מנמק אחרת: למרות שהמשנה יא. אומרת שכתובתה מנה ואין לה טענת בתולים, היות שהגמ' יב. אומרת "וניחוש שמא תחתיו זינתה" וכו' ממילא שייך בה טעם המשנה של השכמה לבית דין מחשש איסור לבעלה.

רואים אנו שאע"פ שההפלאה טוען שלדעה זו נישאת בד', הוא מצריך נימוק תועלתי לכך.

27. פ"י מהל' אישות הטי"ו.

28. אבה"ע סימן סד סעיף ג.

29. במשנה ב. ד"ה שפעמים בשבת.

אמנם בהמשך דבריו ההפלאה מציע שבתולה שהיא אלמנה מן הנישואין ניסת ביום חמישי כפי שמשמע בפשטות לשון המשנה שלא נקטה "והבעולה" אלא "ואלמנה". ועיי"ש בנימוקי³⁰.

אמנם בעקבות דברי ההפלאה אפשר שיש מקום להפקיע את הדיון בבתולה מן הנישואין מהדיון על היקף לא פלוג. שכן לאור דבריו יש כאן שיקולים לכאן ולכאן מעבר לשיקולי לא פלוג. תועלת בנישואין בד' - כהסברו בדעת הרמב"ם וסיעתו, מול תועלת בנישואין בה' שמדבר בה בהמשך דבריו (עי' בקיצור בהערה 30). כמו כן יש מקום להשוותה מחד גיסא לבתולה, ומאידך גיסא לאלמנה, ולכל צד ניתן אולי להשתמש בנימוק לא פלוג... וממילא נימוק זה לא בא כ"כ לידי ביטוי בענין זה.

כשהאירוסין והנישואין נערכו יחד:

כתב המאירי³¹:

"אשה שנתקדשה בשעת נשואין סמוך לחפה שאין לחוש לתחתיו זינתה יראה שאף במקום שבתו דינין קבועים (נ"ל שכוונתו בשני וחמישי -ד.כ.) נשאת בכל יום שהרי אין לנו ולקירור דעתו כלום (נ"ל שכוונתו שאין נפק"מ גם אם תתקורר דעתו, כי ברור שלא זינתה תחתיו -ד.כ.), ומכל מקום כתבו חכמי האחרונים שבספרד (הרב סופר, מהדיר המאירי, אומר שהכוונה לרבינו יונה) שנישואיה ברביעי כמקום שבתו דינין קבועין בחמשי כדי שלא תחלוק בנשואין³², ואף הם הביאו ראייה לדבריהם אלא שאינה כדאי, ומכל מקום בתלמוד המערב³³ יראה כמו שכתבנו, והוא שאמרו שם...

30. עיקרם: לא תיקנו רק בגלל אשת כהן אלא בגלל שלא חילקו בין פחות מג' ויותר מג', ובאלמנה לא שייך כי לרוב הפוסקים אין חופה למטה מג'. כ"כ לאחר נישואיה אין לאביה רשות לקדשה מדאורייתא. כ"כ בנישואי אלמנה צריך יחוד גמור הראוי לביאה, וממילא מן הסתם נבעלה ביחוד ולכן עדיף שתנשא בליל חמישי או ביום חמישי ויבוא לבית דין בו ביום, ולא תספיק דעתו להתקורר.

31. ג. ד"ה אשה.

32. הרב סופר, מהדיר המאירי, מעיר שלפי זה משמע שאם כולם מקדשין בזמן הנישואין, גם רבנו יונה יודה שנישאת בכל יום. ובר"ן א: באלפס ד"ה ולפיכך מסתפק ברוב (ואולי גם רבנו יונה יסתפק ברוב, אלא שלא עסק בכך -ד.כ.). ולכן אומר הר"ן שבזמנינו נישאים לא רק בד'.

33. פ"א ה"א, א: בנדפס, בשינויים.

קדשה בחפה לית בה הלין קנסא, כלומר ותנשא בכל יום שהרי אין לחוש לתחתיו זינתה³⁴, וכה ר' חמא מתניא³⁵ עבד לבנתיה".

רואים אנו שהמאירי לא מדבר על תקנה כללית גורפת, אלא אזיל בתר טעמא, וכשאין סיבה לתקן -אכן לא תקנו. (יש להעיר שבתחילת הסוגיה³⁶ מביא המאירי הן את טעם רש"י והן את טעם תוס' ולא מכריע ביניהם. התיחסותו כאן מתאימה לגישתו הבסיסית של רש"י ובעייתית יותר לגישת תוס'). לעומת זאת רבנו יונה מדבר על לא פלוג, ובכך אולי סובר כר"ת (כפי שמובא בתוס'). אולם שמא סובר הוא כרש"י שהטעם הבסיסי בסוגיה איננו בגלל לא פלוג, אך הוא אולי סובר כמו הסבר רע"ק²² איגר³⁷ בשיטת רש"י שאומרים לא פלוג במיעוט אטו הרוב. כאשר הרוב מתחתן לא בזמן הקידושין -ולכן תקנו בהם להנשא ברביעי- ויש מיעוט שמתחתן מיד בסמוך לקידושין, יש מקום לגזור על המיעוט אטו הרוב.

34. הרב סופר, מהדיר המאירי, מעיר שחלק מהפרשנים פירשו שכוונת הירושלמי שבנישואין סמוכים לקידושין אין לחשוש שזינתה תחתיו, אך לא מדובר על יום הנישואין, ולכן יש ראשונים שעסקו בנושא אך לא התייחסו לירושלמי זה.

35. בירושלמי שלפנינו "ר' מתניה".

36. במשנה ב. ד"ה אמר המאירי.

37. שהובא לעיל בענין נישואי קטנה.